

חיוב האם במזונות הילדים

מאת הרב ד"ר משה בארי, הרב יוסי שרעבי וד"ר יובל סיני

(א) השאלות המשפטיות

כידוע, על פי החוק לתיקון דיני משפחה (מזונות), תשי"ט-1959 אב יהודי מחויב במזונות ילדיו הקטינים בהתאם לדין העברי. עמדת המשפט העברי בעניין זה, כפי שהשתרשה בפסיקת בית המשפט העליון, הינה כי אב יהודי חייב בצורכיהם ההכרחיים של ילדיו מקטני קטנים באופן אבסולוטי.¹ השאלה הינה מהו מקור החיוב האבסולוטי (אם אכן כך הדבר) המוטל על אב בגין הצרכים ההכרחיים של ילדיו שהינם מקטני קטנים? ובאיזה היקף, אם בכלל, ניתן להתחשב בהכנסות האשה מעבודה או מכל מקור אחר? הדגש שמעניין אותנו הינו על עצם החיוב האבסולוטי, ללא כל התחשבות במקורות הכנסתה של האשה. האם אכן זהו המצב על פי ההלכה, כפי שעולה לכאורה מהפסיקה, או שמא יש מקרים בהם ניתן לחייב את האשה בתשלום חלק מהצרכים ההכרחיים, במידה וביכולתה הכלכלית לעמוד בכך?

(ב) דיון מפורט

פתיחה

רבות נכתב אודות חיוב האב לזון את ילדיו.² אף האפשרות לחייב את האשה בתשלום חלק מצרכי הילדים, נידונה בספרות ההלכה,³ ובכמה פסקי דין שניתנו לאחרונה בידי בתי המשפט לענייני

¹ ראה למשל ע"א 393/83 צבי דלי נ' שלמה דלי, פ"ד לח(3) 613: "חובתו לזון את הילד עד גיל שש הינה אבסולוטית, והיא חלה, אפילו יש לילד כדי להתפרנס מעצמו, ואפילו האב הינו חסר אמצעים", וכך בעוד פסקי דין רבים אחרים.

² ראה רשימת מאמרים בסקירתו של י"צ גילת, **דיני משפחה יחסי הורים וילדים**, תל אביב תשס"א, עמ' 155, הע' 1.

³ ראה שולחן ערוך, אבן העזר, סימן פב, סעיפים ה, ח; ח"מ, שם, ס"ק יב; פתחי תשובה, שם, ס"ק ג (בשם בית מאיר); באר היטב, אבן העזר, סימן עא, ס"ק א. וראה גם ג' אקסלרוד, "בחויבי האם במזונות ילדיה", **שורת הדין ד** (תשל"ח), עמ' סו-עד; י" בוק, "חובת האם להשתתף במזונות ילדיה על פי המשפט העברי", **הפרקליט לב** (תשל"ח-תשל"ט), עמ' 357-364; הרב מ"ש שור, "בענין חיובי האב והאם למזונות הבנים", **שערי צדק** א, קרית אונו תשס"א, עמ' 205-222. למקורות נוספים ודיון בהם ראה גם ב' שרשבסקי, **דיני משפחה**, ירושלים תשנ"ג, עמ' 372, ובמיוחד בהערה 7.

משפחה, ואשר דנו בהרחבה במקורות המשפט העברי.⁴ בהמשך נביא גם מקצת מהדברים שנקבעו בפסקי דין אלה, ונתייחס אליהם.

א. תקנת המזונות במקורות התנאיים

ד"ר מ"ש הכהן, בעבודתו המקיפה, מתאר את השתלשלות חיוב האב במזונות ילדיו. בתורה אין כל הוראה מפורשת המטילה על ההורים חובה לזון את ילדיהם.⁵ מן המקורות התנאיים לא ניתן להסיק בבירור אם יש חיוב על האב לזון את ילדיו. במשנה במסכת כתובות נאמר: "האב אינו חייב במזונות בתו".⁶ ואולם בתוספתא מובאת דעה אחרת של ר' יוחנן בן ברוקה: "מצוה לזון את הבנות ואין צריך לומר את הבנים. ר' יוחנן בן ברוקה אומר חובה לזון את הבנות".⁷ שני מקורות תנאיים נוספים עוסקים בחובת האב לזון את ילדיו. במשנה במסכת נדרים נאמר שהאב חייב במזונות ילדיו,⁸ ובמכילתא דר' ישמעאל⁹ למדים זאת מן הפסוק "ויצאה אשתו עמו".¹⁰ כמה מן הפוסקים סבורים שמן המקורות התנאיים האחרונים עולה שהאב חייב במזונות ילדיו.¹¹ בדור הרביעי של התנאים נקבע דין חדש ועל פיו מתן המזונות לילדים הוא מצוה או חובה, כפי שהובא מהתוספתא שלעיל. וכן נאמר בתלמוד הבבלי: "אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת; (תהלים קו, ג). וכי אפשר לו לאדם לעשות צדקה בכל עת? אמרו רבותינו שביבנה, ואמרי לה רבי אלעזר, זה הזן את בניו ואת בנותיו כשהן קטנים".¹²

⁴ ראה פסק דינו של הש"י ויצמן, תמ"ש (כ"ס) 28050/04 א.ג. נ' א.מ., תק-מש 2006 (1) 376, מיום 20/3/06 (פסקאות 16-10 לפסק הדין); פסק דינו של הש"י גרינברגר, תמ"ש (י-ם) 2480/04 ב.ס. ואח' נ' נ.מ., תק-מש 2006 (2) 267, מיום 8/6/06 (במיוחד בפסקאות 13-22, 31); פסק דינה של הש"י מימון, תמ"ש (י-ם) 1886/04 א.ל. ואח' נ' פ.ל. (טרם פורסם), מיום 9/8/06 (פסקאות 20-28; 43-77).

⁵ מ"ש הכהן, **מזונות הילדים התהוות ההלכה**, עבודת דוקטור, רמת גן תשנ"ט, עמ' 7 ואילך. אמנם יש הסבורים שהחיוב מן התורה ולמדים זאת מדברי הרמב"ם (הלכות אישות, פרק יב, הלכה יד), הדין באותה הלכה בחיוב הבעל במזונות אשתו שהוא מן התורה, ובחיוב האב במזונות ילדיו. ראה גם תיק 7011/כ"ז, פד"ר ז, עמ' 140.

⁶ משנה כתובות ד, ו.

⁷ תוספתא כתובות ד, ח.

⁸ משנה נדרים ד, ג.

⁹ מכילתא דר' ישמעאל, משפטים, פרשה א.

¹⁰ שמות כא, ג.

¹¹ הרב ש' אליעזרי, "חובת הזנת הבנים הקטנים", **התורה והמדינה** ט-י (תשי"ח-תשי"ט), עמ' ר-ריז; הרב א' ויינברגר, "הזנת ילדים לאור ההלכה", **התורה והמדינה** ט-י, (תשי"ח-תשי"ט), עמ' רלב-רעו. וכן סבור החוקר ש' אלבק, **ששה סדרי משנה**, השלמות ותוספות, נדרים ד, ג. אמנם, לדעת מ"ש כהן, לעיל הע' 5, אין הוכחה ממקורות אלו ואף בתקופה התנאית לא הוטלה חובת מזונות הילדים על הוריהם. וגילת, לעיל הע' 2, סבור שעצם החיוב של האב לזון את בניו ובנותיו הקטנים, הוא חידוש שיצא מבית מדרשם של האמוראים.

¹² תלמוד בבלי, כתובות נ ע"א.

ב. תקנת אושא – גיל שש

כך נאמר בתלמוד :

”אמר ריש לקיש משום רבי יהודה בר חנינא : באושא התקינו, שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהן קטנים.”¹³

נחלקו הראשונים בשאלה האם מתקני תקנת אושא התכוונו לחייב את האב בכפייה לזון את ילדיו, ואז מסתבר שתקנתם לא התקבלה להלכה,¹⁴ או שכוונתם הייתה לעשות שימוש בלחץ מוסרי בלבד,¹⁵ ואכן מוצאים אנו שימוש באמצעי לחץ שונים על מנת לגרום לאב לזון את ילדיו.¹⁶ בדורות האחרונים נחלקו בשאלה האם תקנה זו חלה על ילדים הגדולים מגיל שש או דווקא צעירים מגיל זה.¹⁷ בדור מאוחר יותר נפסק: ”דרש רבי עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה : אע”פ שאמרו אין אדם זן את בניו ובנותיו כשהן קטנים, אבל זן קטני קטנים. עד כמה? עד בן שש... משום דבעי למיכל בהדה”¹⁸ פרופ' א' וסטרייך דן בהגדרות אלו.¹⁹ הוא טוען, בהתבססו בין השאר על מחקרו של גילת,²⁰ שההגדרה אמורה הייתה להשתנות מילד לילד ולא היה אמור להיקבע גיל מוחלט. ואולם נקבעו כללים נוקשים המגדירים את החובה על פי הגילאים השונים.²¹

ג. האם חובת המזונות חלה דווקא כשאין לילדים מהיכן להתפרנס?

מדברי התלמוד²² עולה שהחיוב חל רק במקרים שאין לקטן כדי מזונותיו, וכפי שנאמר: ”דבעי למיכל בהדה” [=שצריך לאכול עמה]. ומכאן נראה, לכאורה, שאילו היה לו כדי מזונותיו, לא היה צורך בפרנסתו ע”י האב. כמה מן הראשונים הגדירו חובה זו כחובה אבסולוטית המוטלת על האב בין אם הוא עני או עשיר. המהר”ם מרוטנבורג כותב :

¹³ בבלי כתובות מט ע”ב.

¹⁴ הלכות גדולות, עמ' שסג.

¹⁵ רמב”ם, הלכות אישות, פרק יב, הלכה יד ; ראב”ן, רס ע”ב.

¹⁶ בבלי גיטין ו ע”ב, שם ביזו את האב המתכחש לחובת המזונות.

¹⁷ לסקירת הדעות ראה מ”ש הכהן, לעיל הע' 5, עמ' 79.

¹⁸ כתובות סה ע”ב.

¹⁹ א' וסטרייך, ”מקורות משפטיים – היסטוריים לחיוב הורים במזונות ילדיהם”, דיני ישראל יט (תשנ”ז-תשנ”ח), עמ' קסז. בתחילת מאמרו הוא מציג מאמרים רבים הלכתיים ומחקריים העוסקים בשאלה זו.

²⁰ י”ד גילת, ”בן שלוש עשרה למצוות?”, בתוך : מחקרי תלמוד, ירושלים תש”ן, עמ' 14.

²¹ וסטרייך, שם.

²² כתובות, שם.

"דכל מניקה כשם שחייב במזונותיה, דהיינו בין אמיד בין לא אמיד... דהא חוב גמור הוא, דאחייב במזונותיה משלו... אפילו כי אית לה נכסי טובא [=כשיש לה הרבה נכסים] חייב בכתובתה... דכל שעתא מוסיף לה משלו על מזונותיה כשהיא מניקה... בשביל דתקינן רבנן מזונות לאשה, תקינן רבנן לקטני קטנים..."²³

לפי דבריו, כשם שחובה על הבעל לזון את אשתו ואינו יכול להפחית מדמי מזונותיה כאשר היא אמידה, כן חייב הוא לזון את ילדיו, וממילא סכום המזונות אינו משתנה בהתאם למצבם הכלכלי של ילדיו.²⁴ אף הרא"ש פוסק ברוח זו, שחיוב המזונות חל בין אם יש ליתומים מהיכן להתפרנס, ובין אם אין להם.²⁵

אמנם חכמי ההלכה בספרד אינם מקבלים התחייבות אבסולוטית זו. ר' פנחס הדיין ממצרים כותב: "תקנת אושא אינה אלא בזמן שהבנים קטנים ואין להם במה יתפרנסו. אבל אם היה להם במה יתפרנסו לא רבותינו חייבו [=לא חייבו רבותינו] בתקנת אושא".²⁶ כך סבור אף הרשב"א, שכאשר יש לקטן מהיכן להתפרנס, אין חובת הפרנסה מוטלת על אביו.²⁷ אך בשולחן ערוך נפסק להלכה על פי הטור, הפוסק על פי אביו הרא"ש כשיטת המהר"ם מרוטנבורג, וכך כתוב שם: "חייב אדם לזון בניו ובנותיו עד שיהיו בני שש, אפילו יש להם נכסים שנפלו להם מבית אבי אמם; ומשם ואילך, זנן כתקנת חכמים עד שיגדלו".²⁸

ד. המקור ההלכתי לחיוב במזונות ילדים

יתכן שההבדל בין שתי גישות אלו, נובע מהמקור לחיוב המזונות.

ככלל, יש להבחין בין שני גדרי חיוב של האב לזון את ילדיו:²⁹

1. חיוב לזון את ילדיו מדין מזונות האם, כחלק מחובתו של הבעל לפרנס את אשתו וכל הנגררים אחריה, כשהתובעת היא האם.³⁰ הר"ן סבור שחובה זו היא מרכיב אחד ממרכיבי החיוב של אדם לזון את אשתו – אם ילדיו: "דכי אמרינן דזון אותם קטני קטנים, דווקא בשאמן קיימת, ומדין מזונות אמן... שכיוון שהן נגררים אחריה, אי אפשר לה להעמיד עצמה שלא תזון

²³ תשובות מהר"ם מרוטנבורג, חלק ב, סימן רמד.

²⁴ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, שערי תשובות, חלק ב, סימן רמד.

²⁵ פסקי הרא"ש, כתובות, פרק ד, סימן יד. ייתכן, שתקנה זו נקבעה כצורך להגן על הילדים מפני נטישתם על ידי הוריהם, בתקופות שבהן חשש זה התעורר.

²⁶ ראה שו"ת הרמב"ם, בלאו, סימן שסז, כרך ב, עמ' 643.

²⁷ שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן שצא.

²⁸ שולחן ערוך, אבן העזר, סימן עא, סעיף א.

²⁹ להרחבה בעניין זה ראה ז' ורהפטיג, "למקורות החובה למזונות ילדים", בתוך ספרו: מחקרים במשפט העברי, רמת-גן תשמ"ה, עמ' 119-135; שרשבסקי, לעיל הע' 3, עמ' 377-378.

³⁰ ר"ן על הרי"ף, כתובות, דף כח ע"ב מדפי הרי"ף (סוף פרק אף על פי).

אותם".³¹ ב"צ שרשבסקי סבור שדעה זו מבוססת כנראה על ההלכה שעד גיל שש נמצאים הילדים אצל האם, ועל כן היא נזקקת לשיעור גדול יותר של מזונות.³²

2. החיוב הוא ישירות כלפי ילדיו, בין מנישואין ובין מן הפנויה, כאשר כלפי הילדים עד גיל שש החיוב מבוסס על תקנת חכמים, ובגיל מאוחר יותר הוא נובע ממצוות צדקה.³³ לפי גישה זו האב חייב לזון את ילדיו כחיוב ישיר לילדיו, וכפי שהדגיש ורהפטיג "זהו חידוש בבית מדרשו של המשפט העברי".³⁴ כפי שנראה להלן, לפי תפיסה זו יש לראות בחוב של האב כלפי ילדיו כחוב אבסולוטי.

הרשב"א³⁵ סבור, שאף על פי שחובת המזונות היא ישירה כלפי הילדים, הרי שכל יסוד חיובה הוא מכח דיני צדקה, אלא שגם לשיטתו קיימת חלוקה גילאית, הנובעת מיכולת הילד לפרנס את עצמו: בבן גדול שיכול לפרנס עצמו אין על אביו חובה לזונו, אך בבן קטן מאוד אביו חייב לזונו, כיוון שהוא אינו יכול לזון את עצמו. ומעתה, סבור הרשב"א שיש להגביל את חיוב האב לזון בניו קטני הקטנים, רק אם אין להם במה להתפרנס.

לאחרונה, הועלתה הצעה מעניינת אחרת בידי ד"ר י"צ גילת, שלפיה חובת האב לזון את ילדיו, נובעת מזכויותיו המוקנות לו במעשי ידיהם, מציאתם וכו', והיא טפלה לזכויותיו מהם.³⁶ ייתכן, שעל פי דעה זו יוגדרו חובותיו של האב כלפי ילדיו כמוחלטות, במידה בה זכויותיו הממוניות של האב בנכסי ילדיו הן מוחלטות.

ה. מזונות לילדים גדולים מגיל שש - דין צדקה

מאוחר יותר נקבע, שמדין צדקה אדם חייב לזון את ילדיו אף אם הם בוגרים מגיל שש. על הבסיס המשפטי לחיוב האב במזונות ילדיו הרחבנו את הדיבור בחוות דעת של מרכז ישמ"ע בעניין "חיוב מזונות לילדים המתנכרים לאביהם", ולא נחזור כאן על הדברים. וכאן יש לשאול: האם ניתן לכופ את האב לתת צדקה, או שזו מצווה וולונטרית שלא ניתן לאוכפה?
מדברי התלמוד³⁷ הקובע שיש לשבח את מי שזן את בניו ובנותיו, והרי הוא מקיים מצוות צדקה, משתמע כי אין לכופ אותו על כך. כך עולה אף מסוגיה אחרת בתלמוד³⁸ בה נקבע שמי שהלך למדינת הים ואשתו תובעת מזונות, ניתן לקחת מנכסיו לפרנסתה, אך לא לפרנסת ילדיו. כך עולה אף מן התוספתא,³⁹ וכן מאמצעי הכפייה שתוארו לעיל אשר כללו ביזוי האב, אך לא כפייתו.

³¹ ר"ן, שם.

³² שרשבסקי, לעיל הע' 3, עמ' 377.

³³ דעת רוב הראשונים. וראה אצל ורהפטיג, לעיל הע' 29, עמ' 124-125; שרשבסקי, שם.

³⁴ ורהפטיג, לעיל הע' 29, עמ' 125.

³⁵ שו"ת הרשב"א, שם.

³⁶ גילת, לעיל הע' 2, עמ' 158-162.

³⁷ לעיל ליד הערה 12.

³⁸ כתובות מח ע"א.

³⁹ תוספתא כתובות ו, י.

אמנם, ממקורות תלמודיים אחרים עולה שניתן אף לכוף את האב כאשר הוא עשיר (אמיד), ואם הוא אינו אמיד לוחצים עליו באמצעים פסיכולוגיים ושואלים אותו: "האם נוח לך שאחרים זנים את ילדיך?", ואולם אם הוא אמיד, כופים אותו על כורחו.⁴⁰ אך לבעל "הלכות גדולות" הייתה גרסה שונה: "ולא היא, אף על גב דאמיד לא אכפינן ליה". כלומר שאין כופין אף את האב האמיד. וכן פסק רב שרירא גאון, ר' זרחיה הלוי, ור' ירוחם, שאין לכוף מזונות מדין צדקה.⁴¹ בניגוד לדעתם, יש פוסקים הסוברים שניתן לכוף את האב מדין צדקה. כך סבור הר"ף,⁴² ר"י מבעלי התוספות,⁴³ והרמב"ם,⁴⁴ אשר בפירושו למשנה כותב:

"אם היה בעל רכוש מעמידים עליו מורשה וכופין אותו... לא מפני שחייב לזון... שכבר עברו שש שנים, אלא מפני שהוא חייב ליתן צדקה כפי ממונו".⁴⁵

שאלה זו עלתה לדיון אף בפסיקה המודרנית של דיני בתי הדין הרבניים. הרב דייכובסקי במאמרו מציג את הגישות השונות לשאלה האם חיוב הבעל במזונות ילדיו אלו נמדד על פי העקרונות הרגילים של חיוב צדקה או שהחיוב כאן הוא בעל אופי ייחודי.⁴⁶ בית הדין הרבני בתל אביב קבע, שמכיוון שחיוב מזונות מגיל שש נובע ממצוות צדקה בלבד, לא ניתן לכוף את האב בתשלום.⁴⁷ נראה, איפוא, כי מהות החיוב לתקופה החל מהגיעו של הקטין לגיל 6 עד לבגרותו (גיל 12 לבת וגיל 13 לבן) הינו מדיני צדקה; קרי, חובה התלויה, בין השאר, ביכולתו הכלכלית של האב ובמידת נזקקותו של הקטין, וכדלהלן.

ו. ההבדל בין חיוב מן הדין לחיוב מדין צדקה

מעבר לשאלת שהועלתה בפרק הקודם באשר לסמכות השיפוט של בתי הדין הרבניים הנגזרת לכאורה ממקור החיוב במזונות, קיימת נפקות עניינית באלו נסיבות יוטל החיוב.

⁴⁰ כתובות מט ע"ב.

⁴¹ תשובת הגאונים, שערי צדק, חלק ד, שער ד, סי' מו; רבינו זרחיה הלוי, בפירושו לרי"ף בבא קמא, דף יח ע"א-ע"ב מדפי הרי"ף; רבינו ירוחם, מישרים כג, חלק חמישי, נו ע"ב.

⁴² רי"ף, כתובות, דף יח ע"א (מדפי הרי"ף).

⁴³ תוספות בבא בתרא, דף ח ע"ב.

⁴⁴ רמב"ם, הלכות אישות, פרק יב, הלכה טו.

⁴⁵ פירוש המשנה לרמב"ם, כתובות ד, ו.

⁴⁶ ש' דייכובסקי, "מזונות הבנים – תקנה מיוחדת בדיני הצדקה", תחומין טז (תשנ"ו), עמ' 87-101. לכאורה יש מקום לעיין האם משמעות האבחנה עשויה לבוא לידי ביטוי בין השאר בשאלה האם הבן יכול לתבוע את זכותו לקבלת מזונות בבית הדין, שהרי ע"פ החוק במדינת ישראל צדקה רגילה לא ניתנת לתביעה בבית הדין הרבני (מסתבר שזוהי המציאות המשפטית לאחר בג"ץ 8638/03 סימה אמיר נ' יוסף אמיר, תק-על 2006 (2) 98). אמנם, לא ברור מדוע מחוייבת מסקנה כזו, שהרי לכאורה חיוב מזונות הינו חיוב בין בני משפחה, והרי הוא נקבע על פי הדין האישי, אחת היא אם הוא נובע מהלכות אבן העזר או הלכות יורה דעה. דומה שהנימוק האמיתי העומד מאחורי הדעה השוללת סמכות מביה"ד הרבני כאשר החיוב הוא מדין צדקה הוא החשש מפני כפייה שלא כדין על דיני צדקה בימינו, וצ"ע.

⁴⁷ תיק 103/תשי"ז, פד"ר ב, עמ' 92 – 93. ראה גם פסקי הדין במאמרו של הרב דייכובסקי, תחומין, שם.

על ההבדל המרכזי בין חיוב מן הדין (לילדים עד גיל 6) לבין חיוב מדין צדקה (לילדים הגדולים) עומד ד"ר זרח ורהפטיג:

"במזונות כחוב רגיל, החוב הוא אבסולוטי, מוחלט, ללא כל תנאים ואף אם לילדים נכסים משלהם ואף אם אין לאב כל נכסים או הכנסה, החוב שריר וקיים ומחייבים אותו לשלם. "אפילו יש להם נכסים שנפלו להם מבית אבי אמם", ואף אם האב "אינו אמוד" ... קיים חיוב משפטי גמור מבלי שיש לב לגובה הכנסותיו של האב והיקף נכסיו, ועל האב להתאמץ עד לגבול יכלתו ואף להשכיר עצמו כפועל פשוט כדי שיוכל לעמוד בחובתו לזון את ילדיו".⁴⁸

לעומת זאת, בחיוב מזונות לילדים מדין צדקה, חוב האב מותנה בכך שהוא אמיד ויש בידו לפרנס ילדיו ובכך שהילדים הם נצרכים, שאין להם נכסים משלהם; ועוד, על הילד התובע להוכיח, שאין לו אפשרות או יכולת להתפרנס משלו ולאב הנתבע יש היכולת לפרנסו – רק אז יהא זכאי למזונות כדי מחסורו.

הבדל נוסף, אשר ידון בנפרד להלן, תלוי בשאלה עד כמה מוטלת חובת המזונות מדין צדקה אף על האם. אולם, קודם לכך נפנה להשלכות תקנת הרבנות הראשית משנת תש"ד, על גדרי החיוב במזונות ילדים מעל גיל שש.

ז. תקנת הרבנות הראשית לישראל משנת תש"ד

בשנת תש"ד התקינה הרבנות הראשית לישראל תקנה לפיה חייב אדם במזונות ילדיו הקטינים עד הגיעם לגיל 15:

"אי לזאת קבענו את התקנה הכללית הזאת לכל ארץ ישראל, כשם שמאז ומעולם עד היום הזה היה כח בית דין של ישראל יפה לחייב את האב בחיוב משפטי גמור ולכופו בממונו בכל הכפיות האפשריות החוקיות, לפרנס את בניו ואת בנותיו עד הגיל של חמש עשרה שנה. בענין החיוב שביד בית דין להטיל מתורת צדקה כשהאב אמיד, אין אנו נוגעים כלל וכלל. בזה אין שום שינוי חל".⁴⁹

⁴⁸ ורהפטיג, לעיל הע' 29, עמ' 129-131. למקורות המשפט העברי עליהם מבוססים הדברים ראה שם.

⁴⁹ הובא אצל שרשבסקי, לעיל הע' 3, עמ' 447-450; הריא"ה הרצוג, תחוקה לישראל עפ"י התורה, כרך ג, ירושלים תשמ"ט (א' ורהפטיג עורך), עמ' 120.

תקנת הרבנות אומצה ללא סייג ע"י בתי המשפט אשר נתנו לה פירוש מרחיב לפיו תכליתה הינו בהרחבת חיובו של אב במזונות ילדיו הקטינים עד לגיל 15 מעיקר הדין, היינו מבלי שים לב להכנסותיו והיקף נכסיו.⁵⁰

משמעות הפרשנות המקובלת הינה,⁵¹ כי אותו חיוב שהוטל על האב עד גיל שש הומשך עד גיל 15, דהיינו חיוב מוחלט של האב במזונות הכרחיים, שאינו תלוי במצבו הכלכלי של האב (אך ייתכן שתלוי הוא במצבו הכלכלי של הילד).

אמנם, פרשנות זו לא התקבלה על דעת הכל. ⁵² היו שסברו שאין בכוחה של הרבנות להעצים את דרגת החיוב של אב כלפי ילדיו הקטינים מעבר לחובת הצדקה, ולמעשה כל תכליתה של התקנה הייתה ליתן כוח לבית הדין לכפות על החיוב, באם אכן נמצא שהנסיבות מתאימות לחיוב, מדין הצדקה, כלומר כאשר יכולתו הכלכלית של האב מאפשרת את תשלום המזונות מחד, ושלקטין לא עומדים אמצעים כספיים חלופיים לסיפוק מזונותיו מאידך.

ח. פרשנות התקנה והשלכתה על חיוב האם במזונות⁵³

לאחרונה התגלעה מחלוקת אף בין שופטי ביהמ"ש למשפחה⁵⁴ באשר לפרשנותה של התקנה, זאת מכח הסוגיה המשפטית שהגיעה לפתחם בעניין מידת חיובה של האם במזונות הילדים עד גיל 15, ובעקבות פסקי דין של ביהמ"ש העליון⁵⁵ שניתנו לאחרונה, ואשר מטילים חיוב על האם מכח עקרון השוויון.⁵⁶

השופטים ויצמן וגרינברגר החליטו לאמץ פרשנות מחודשת, שהעלה פרופ' פרימר בכנס בבר אילן בחודש טבת תשס"ו, הגורסת כי משמעות תקנת תש"ד הינה במתן תוקף של חיוב משפטי בר כפיה על מזונות הילדים עד גיל 15, אף שיסוד החיוב נותר בתחום דיני צדקה. לעומתם, הש' מימון

⁵⁰ ראה ע"א 591/81 פורטוגז נ' פורטוגז, פ"ד (לו) 3/449; ע"א 1375/93 אביטבול נ' אביטבול, פ"ד נ (1) 215, 219, ורבים אחרים.

⁵¹ כך, כדוגמא, הבהיר בית הדין הרבני הגדול במותב הרבנים הראשיים דאז הרב הרצוג והרב עוזיאל (אשר היו שותפים בתיקון התקנה): "מוטעית היא ההנחה כאילו תקנת הרבנות מבוססת על החיוב המוסרי של צדקה גרידא...אלא התקנה בעצמה יוצרת חובה משפטית ועצמאית גמורה, אר איננה נובעת מדיני צדקה כלל, ואינה מוגבלת איפוא על ידי ההיקף המצומצם של דיני הצדקה". ראה אוסף פסקי דין ורהפטיג, עמ' קנ, תיק 1/51/707; שו"ת משפטי עוזיאל, אבן העזר, חלק א, סימן ב.

⁵² להרחבה ראה ורהפטיג, לעיל הע' 29, עמ' 131-135. חובה לציין גם כי לא ברור כיום עד כמה מיושמת התקנה בבתי הדין הרבניים, שכן לא הכל רואים בסמכות הרבנות הראשית "רשות מחוקקת" המוסמכת לתקן תקנות לכלל ישראל, ואכמ"ל.

⁵³ להרחבה בעניין זה ראה המקורות המצוינים לעיל הע' 3.

⁵⁴ ראה לעיל הע' 4.

⁵⁵ ראה לאחרונה בע"מ 5750/03 אוחנה נ' אוחנה, תק-על 2005(2) 2560; בע"מ 2433/04 צינובוי נ' צינובוי, תק-על 2005(4) 41.

⁵⁶ ולא דווקא מתוך מחוייבות לפרשנות נכונה של הדין האישי.

שללה בכל תוקף את האפשרות לפרשנות מחודשת זו בהיותה חורגת מהפרשנות הנכונה והמקובלת של התקנה.

וכה הם דברי השופט ויצמן: ⁵⁷

"בכנס בנושא "מזונות ילדים" שהתקיים בחודש ינואר 2006 באוניברסיטת בר אילן העלה פר' דב פרימר רעיון שובה לב לישובה של הסתירה הלכאורית שבין החלטות בית המשפט העליון המבקשות לשקלל את יכולותיהם הכלכליות של ההורים בפסיקת מזונות ילדים לבין הוראות הדין העברי המחייבות, לכאורה, את האב במלוא צרכיהם ההכרחיים.

פר' פרימר ציין כי קיימות גישות שונות באשר לפרשנותה של תקנת הרבנות הראשית משנת תש"ד. בצידה של הגישה הרווחת הסוברת כי התקנה נועדה להרחבת החיוב של אב במזונות ילדיו הקטינים מעיקר הדין עד הגיעם לגיל 15 (גישה אשר אומצה עד כה בפסיקת בית המשפט) קיימת גישה הרואה את התקנה ככזו המורה על חיוב משפטי מכוח דיני הצדקה ולא מעיקרו של הדין. ע"פ גישה זו כל מטרתה של התקנה הינה להחיל את דיני הכפייה החלים על חיובי צדקה עד להגיעם של הקטינים לגיל 15 וזאת על מנת שניתן יהיה לאכוף את החיוב בהליכי הוצאה לפועל, ואולם על החיוב עצמו יחולו דיני הצדקה, הווה אומר, יבחנו, בין השאר יכולתו של האב ואף יכולתה של האם אשר גם היא חייבת מדיני הצדקה על פי שיטת רוב הפוסקים. לטענתו של פר' פרימר באם יאמץ בית המשפט את הפרשנות הזו של תקנת הרבנות הראשית יהווה הדבר פתח להתחשבות בהשתכרות הורי הקטינים בכל הקשור לצרכיהם של קטינים מגיל שש ומעלה וזאת תחת אצטלתו של הדין העברי".

אכן, שאלה ראויה היא עד כמה ניתן להטיל חיוב על האם מדין צדקה מכח פרשנות זו, ועד כמה אימצוה פוסקי זמננו, שכן אין ספק, שפרשנות דווקנית של הדין העברי באופן המטיל על האב לבדו את החובה המוחלטת לשאת בצרכיהם ההכרחיים של ילדיו הקטינים עלולה להביא לתוצאות קשות או בלתי סבירות. כך, כדוגמא, כאשר ברור שיכולותיו הכלכליות של האב דלות ביותר ומאידך האם הינה בעלת היכולת הכלכלית המשמעותית בתא המשפחתי. הטלת חיוב על האב במלוא הצרכים ההכרחיים של הקטין במקרה כזה נראה לא הוגן ובלתי ראוי, וכבר העירו על כך חכמים. ⁵⁸

ואכן, בשולי פסק דין של בית הדין הרבני האזורי בחיפה משנת תשל"ט, ⁵⁹ בו נהג בית הדין כפי תקנת הרבנות הראשית על חיוב מזונות לילדים עד גיל חמש עשרה, העיר אחד הדיינים, בין שאר דבריו, כדלהלן:

⁵⁷ בפסק דינו הנזכר לעיל העי' 4.

⁵⁸ ראה דברי הרמ"ד (ר' משה ב"ר מאיר הכהן מלוניל, צרפת, המאה הי"ב) בהגהותיו לרמב"ם (הלכות אישות, פרק כא, הלכה יח): "תמה הוא זה אם האב חייב לזון את בנו עד בן שש, האם אמאי אינה חייבת לזון את בניה כיון שהן קטני קטינים, ומה הפרש יש בין אב לאם, ואמאי לא תזונם עד שיהיו בני שש ואמאי יכולה להשליכם על הקהל, ואם היא עשירה אמאי לא יכופו אותה אפילו היו יותר מבני שש, וצריך עיון".

⁵⁹ תיק 2490/תשל"ח, פד"ר יא, עמ' 209.

"האם מן הראוי שתמיד האב ישלם אף בזמן שהאם היא עתירת נכסים, או שמרויחה היטב והוא חי לו ממשכורת מצומצמת? כדאי שחברינו, דייני ישראל, יתנו לב לזה, לנהוג כאביהם של יתומים חיים".

העמדה הנזכרת אף הושמעה באופן חד וברור ע"י הרב שאול ישראלי אשר פסק:

"אכן, כשזה מדין צדקה יש לברר גם את אפשרויותיה של האם, שכן גם האשה מחוייבת מדין צדקה. ובמקרה שגם היא אמידה יש לדון על חלוקה נאותה של חיוב זה שמדין צדקה שעל האב והאם כאחד. במקרה דנן, שהילד כבר למעלה משש, אין החיוב מכוח התקנה אלא מדין צדקה בלבד".⁶⁰

עינינו הרואות, כי יש מקום בפסיקה ההלכתית אף לגישה המבקשת לבחון את יכולתם הכלכלית של הורי קטינים הגדולים מגיל שש במסגרת פסיקת מזונותיהם של קטינים אלו.⁶¹

עם זאת, דומה כי לפי כללי הפסיקה המקובלים עדיין יש לילך על פי הפרשנות הרווחת והמקובלת של דברי התקנה, ומרחק רב⁶² נעשה בפסקי הדין האזרחיים הנזכרים כדי ליישב בדוחק בין הוראות ההלכה לפסיקת בתי המשפט.

מעיון בדברי הפוסקים⁶³ עולה המסקנה כי גם אם מוטלת על האם חובה מדין צדקה פחותה היא מחובת האב מדין צדקה, ומכל מקום מימוש חובת האב קודם. על כן נראה כי נכונים בעניין זה דבריה של השופטת מימון כי:

"העולה מן המקובץ הוא כי, אף אם קיימות בפסיקה ובקרב המלומדים דעות וגישות שונות ביחס לתקנת הרבנות, הרי שאין בכך כדי להוות בסיס רחב מספיק המצדיק אימוץ פרשנות חדשה לתקנה, פרשנות הנוגדת את כוונתם המפורשת של מתקניה, וסטייה מן ההלכה המקובלת זה שנים רבות בבתי המשפט. סיכומו של דבר, התקנה המחייבת לכל דבר וענין אשר לשונה מפורשת, מאריכה חיוב אשר חל על אב עוד לפני התקנתה - לנשיאה בצרכיהם הבסיסיים של ילדיו עד גיל

⁶⁰ ערעור תשל"ג/39, פד"ר ט, עמ' 263.

⁶¹ יוער, כי לפי שיטת הרשב"א שהוזכרה לעיל (ליד ציון הערה 27), יש להגביל את חיוב האב לזון את בניו קטני הקטנים, רק אם אין להם במה להתפרנס. ייתכן, כי לפי שיטה זו יכולתו של הילד להתפרנס תיבחן גם לאור יכולתה של אמו לפרנסו, ובהתאם לכך לגזור את חיוב האב, גם לאחר התקנה בפרשנותה זו.

⁶² באשר לטענת "קים לי" המקובלת בהלכה כמנגנון הכרעה מעשי אף כדעת מיעוט, ואשר נעשה בה שימוש ע"י השופט ויצמן, כבר דחאוה שני חבריו, השופט גרינברגר והשופטת מימון, בפסקי הדין הנזכרים לעיל הע' 4, ואין כאן המקום להאריך בסוגיה זו וביישומה בשאלה הנוכחית.

⁶³ ראה הרב אקסלרוד, לעיל הע' 3; הרב דיכובסקי, לעיל הע' 46; הרב שור, לעיל הע' 3, ויתר המקורות המובאים לעיל הע' 3.

שש או עד לבגרות - עד לגיל 15, החיוב הוא חיוב משפטי עצמאי גמור, החיוב הוטל על אב ולא על אם.

אכן לא ביטל החיוב את חיוב האם מ"דין צדקה", אולם לא השווה אם לאב בחובה המשפטית העצמאית למילוי החיוב לשאת במזונות לצרכים בסיסיים. כל שהוא מעבר לחובה זו מוטל אף על אם אמידה מכח "דין צדקה" ואולם אין לאם חיוב לנשיאה במזונות לצרכים הכרחיים, עד לגיל 15, חיוב זה מוטל כולו על האב".⁶⁴

לתוספת עיון בעניין פרטי חיובה של אשה בצדקה רצוי לעיין בחוות הדעת של מרכז ישמ"ע בנושא "חיוב האשה במזונות בעלה מדין צדקה".

(ג) מסקנות

1. נחלקו הפרשנים מה המקור לחובת המזונות.
2. תקנת אושא קבעה שעד גיל שש חלה חובת תשלום מזונות.
3. מגיל שש ואילך עד גיל בגרות, החובה הינה מדיני צדקה.
4. הפוסקים חלוקים בשאלה האם חובה זו חלה גם במקרה שיש לילדים מהיכן להתפרנס, או במקרה שהאב עני. נראה כי מחלוקת זו תלויה בשאלה האם חובו של האב הוא חיוב אבסולוטי ישיר מן הדין, או שמא הוא נובע מדיני צדקה.
5. נחלקו הפוסקים עד ימינו אלה, האם וכיצד ניתן לכופף את האב לשלם מדין צדקה.
6. תקנת הרבנות הראשית משנת תש"ד הרחיבה את חובת המזונות עד גיל 15.
7. הפרשנות הרווחת והמקובלת לתקנה זו רואה את חובת המזונות עד גיל 15 כהמשך לחובת האב עד גיל שש מדין הגמרא, ומכאן סמכות הכפיה על כך, ומוחלטות החובה על האב, ככל שהדבר נוגע למזונות הכרחיים.
8. לאחרונה נשמעו קולות הקוראים לאמץ את פרשנות אחרת הגורסת כי גדר החיוב בגילאים הנזכרים הינו מדיני צדקה, אלא שניתן לה תוקף משפטי מחייב יותר ובר אכיפה.
9. נפקות חשובה לפרשנות התקנה תהיה במידת הטלת חיוב המזונות על האם, לפיה תיבחן יכולתם הכלכלית של שני הורי הקטין (מגיל שש) במסגרת פסיקת מזונותיו של קטין זה.
10. דומה שקשה יהיה לקבל פרשנות מחודשת זו, למרות חשיבותם של עקרון השוויון ודיני היושר במשפט הישראלי.

⁶⁴ פסקאות 89-90 בפסק הדין הנזכר לעיל הע' 4.